
Prevedeni esej

Predavanje Svetlane Aleksijevič povodom primanja Nobelove nagrade

7. prosinca 2015.

O IZGUBLJENOJ BITKI

Za ovom govornicom ne stojim sama... Oko mene su glasovi, stotine glasova, uvijek su sa mnom. Od mog djetinjstva. Živjela sam na selu. Mi djeca voljeli smo se igrati na ulici, ali navečer bi nas poput magneta vuklo prema klupama na kojima su se ispred svojih domova ili hata, kako se kod nas govorilo, okupljale umorne žene. Nijedna od njih nije imala muža, oca, brata, ne sjećam se muškaraca nakon rata u našem selu – za vrijeme Drugog svjetskog rata u Bjelorusiji je na frontu i u partizanima poginuo svaki četvrti Bjelorus. Naš dječji svijet poslije rata bio je svijet žena. Najjasnije se sjećam kako žene nisu govorile o smrti već o ljubavi. Govorile su kako su se posljednji dan opraštale od voljenih ljudi, kako su ih čekale, kako ih još uvijek čekaju. Godine su prolazile, a one su čekale: “Makar i bez ruku, i bez nogu da se vrati, na rukama ću ga nositi.” Bez ruku... Bez nogu... Čini se da sam od djetinjstva znala što je to ljubav...

Evo samo nekoliko tužnih melodija iz zbora koji slušam...

Prvi glas:

“Zašto to želiš znati? To je tako tužno. Svog sam muža upoznala u ratu. Bila sam tenkistica. Došla sam do Berlina. Sjećam se kako smo stajali, dok mi još nije bio muž, ispred Reichstaga, i on mi je govorio: ‘Hajde da se vjenčamo. Volim te.’ A ja sam se na te riječi tako uvrijedila – čitav smo rat bili u blatu, u prašini, u krvi, oko nas je samo prostakluk. Odgovorila sam: ‘Najprije napravi od mene ženu: poklanjaj mi cvijeće, govori nježne riječi, pa ću se demobilizirati i sašiti si haljinu.’ Čak sam ga i udariti htjela od uvrijeđenosti. On je sve to osjećao, a jedan obraz mu je bio spaljen, prekriven ožiljcima, i u tim sam ožiljcima vidjela suze. ‘Dobro, udat ću se za tebe.’ Tako sam rekla... Ni sama nisam vjerovala da sam to rekla... Oko nas čađa, razlomljene cigle, jednom riječju, oko nas je rat...”

Drugi glas:

“Živjeli smo u blizini černobilske nuklearne elektrane. Ja sam radila kao slastičarka, oblikovala sam kolače. Moj muž je bio vatrogasac. Taman smo se bili vjenčali, čak smo i u dućan išli držeći se za ruke. Na dan kad je eksplodirao reaktor muž je baš bio na dužnosti u vatrogasnoj stanici. Otišli su na poziv u svojim košuljama, kućnoj odjeći, eksplozija u nuklearnoj elektrani, a nisu im dali nikakvu posebnu zaštitnu odjeću. Tako smo živjeli... Znete... Čitavu su noć gasili požar i primali doze radijacije opasne po život. Odmah ujutro avionom su ih prevezli u Moskvu.

Teška radijacijska bolest... Čovjek živi svega nekoliko tjedana... Moj je bio snažan, sportaš, umro je posljednji. Kad sam stigla, rekli su mi da leži u posebnoj komori u koju nikoga ne puštaju. ‘Ja ga volim’, molila sam. ‘O njima se tamo brinu vojnici. Kamo ćeš ti?’ – ‘Volim.’ Odogovarali su me: ‘To više nije čovjek kojeg voliš, to je predmet koji se dekontaminira. Shvaćaš?’ A ja sam si samo jedno govorila: volim, volim... Noću sam se po vatrogasnim stubama penjala k njemu... Ili bih noću molila čuvare, davala im novac da me puste... Nisam ga ostavila, do kraja sam bila s njim... Nakon njegove smrti... Za nekoliko mjeseci rodila sam djevojčicu, poživjela je samo nekoliko dana. Ona... Tako smo joj se radovali, a ja sam je ubila... Ona je mene spasila, svu je silinu radijacije primila na sebe. Tako malena... Mrvica. Ali voljela sam ih oboje. Zar je moguće ubiti ljubavlju? Zašto to ide jedno s drugim – ljubav i smrt? Uvijek su zajedno. Tko će mi to rastumačiti? Pužem pred grobom na koljenima...”

Treći glas:

“Kad sam prvi put ubio Nijemca... Bilo mi je deset godina, partizani su me već uzeli sa sobom na zadatke. Taj je Nijemac ležao ranjen... Rekli su mi da uzmem njegov pištolj, pritrčao sam, a Nijemac je zgrabio pištolj objema rukama i ciljao u moje lice. Ali nije uspio prvi ispaliti, ja sam uspio...”

Nisam se preplašio što sam ubio. I za vrijeme rata ne bih ga se sjetio. Uokolo je bilo mnogo ubijenih, živjeli smo među ubijenima. Začudio sam se kada sam, nakon mnogo godina, najedanput usnuo san o

tom Nijemcu. To je bilo posve neočekivano... Sanjao sam to stalno iznova... Ja letim i on me ne pušta. Uzdižao sam se... Letio... Letio... On me stiže i ja padam zajedno s njim. Propadam u nekakvu jamu. Hoću ustati... Podići se... A on ne pušta... Zbog njega ne mogu odletjeti...

Jedan te isti san... Progonio me desetak godina...

Ne mogu svome sinu ispričati o tom snu. Moj je sin bio malen – nisam mogao, čitao sam mu bajke. Sin je već narastao – svejedno ne mogu...“

Flaubert je za sebe govorio da je čovjek-pero, a ja mogu za sebe reći da sam čovjek-uho. Kad hodam ulicom i do mene se probiju neke riječi, fraze, usklici, uvijek pomislim: koliko romana netragom nestaje u vremenu. U tami. Postoji taj dio čovjekova života – razgovorni, koji ne uspijevamo zarobiti u književnosti. Još ga ne cijenimo, nismo zadivljeni njime i ne uzbuđuje nas. Mene je pak on začarao i učinio me svojom zarobljenicom. Ja volim kako čovjek govori... Volim usamljeni ljudski glas. To je moja najveća ljubav i strast.

Moj put prema ovoj govornici dugačak je gotovo četrdeset godina – od čovjeka do čovjeka, od glasa do glasa. Ne mogu reći da je taj put uvijek bilo lako pratiti – mnogo me puta čovjek strašio, bila sam potresena, osjećala ushit i gađenje, htjela sam zaboraviti što sam čula, vratiti se u vrijeme kad sam bila u neznanju. Ipak, nisam jednom poželjela plakati od radosti što sam vidjela ono prekrasno u čovjeku.

Živjela sam u zemlji gdje su nas od djetinjstva učili umirati. Učili su nas smrti. Govorili su nam da čovjek živi kako bi se sasvim predao, kako bi sagorio, kako bi se žrtvovao. Učili su nas voljeti čovjeka s oružjem. Da sam odrasla u drugoj zemlji, ne bih prošla taj put. Zlo je bespoštedno, protiv njega se treba cijepiti. Ali mi smo odrasli među krvnicima i žrtvama. Pa ako su naši roditelji i živjeli u strahu i nisu nam sve govorili, a najčešće nisu ništa govorili, i sam zrak našeg života bio je otrovan time. Zlo nas je cijelo vrijeme vrebalo.

Napisala sam pet knjiga, ali čini mi se da je to sve jedna knjiga. Knjiga o povijesti jedne utopije...

Varlam Šalamov je napisao: “Bio sam sudionik goleme izgubljene bitke za stvarni preporod čovječanstva.” Ja rekonstruiram povijest te bitke, njezine pobjede i poraze. Kako su ljudi htjeli izgraditi Carstvo Nebesko na zemlji. Raj! Grad Sunca! A završilo je u moru krvi, milijuni uništenih ljudskih života. Ali postojalo je vrijeme kada se nijedna politička ideja 20. stoljeća nije mogla usporediti s komunizmom (ni s Oktobarskom revolucijom kao njegovim simbolom), koja nije jače i silovitije privlačila intelektualce Zapada i ljude cijelog svijeta. Raymond Aron nazvao je rusku revoluciju “opijumom za intelektualce”. Ideji o komunizmu najmanje je dvije tisuće godina. Naći ćemo je kod Platona – u učenjima o idealnoj i pravednoj državi, kod Aristofana – u sanjarenju o vremenu kada će “sve postati zajedničko”... Kod Thomasa Morea i Tommasa Campanelle... Kasnije kod Saint-

Simona, Fouriera i Owena. Postoji nešto u ruskom duhu što ga je potaklo na pokušaj da te snove i ostvari.

Prije dvadeset godina ispraćali smo “crveno” carstvo kletvama i suzama. Danas već možemo nedavnu povijest sagledati mirno, kao povijesni eksperiment. To je važno, zato što rasprave o socijalizmu još uvijek nisu utihnule. Stasala je nova generacija koja ima drugačiju sliku svijeta, ali nemali broj mladih ljudi opet čita Marxa i Lenjina. U ruskim gradovima otvaraju se Staljinovi muzeji, podižu mu se spomenici.

“Crvenog” carstva nema, ali “crveni” je čovjek ostao. On opstaje.

Moj otac, koji je nedavno umro, bio je do kraja predan komunizmu. Čuvao je svoju partijsku iskaznicu. Ne mogu se natjerati da izgovorim riječ “sovok”, pejorativni naziv za sovjetski mentalitet, jer bih ga tada morala primijeniti na svog oca, na bliske i poznate ljude. Prijatelje. Oni su svi odande – iz socijalizma. Među njima je mnogo idealista. Romantičara. Danas ih drugačije nazivaju – romantičarima ropstva. Robovima utopije. Mislim da su svi oni mogli proživjeti drugi život, ali proživjeli su sovjetski. Zašto? Odgovor na to pitanje dugo sam tražila, proputovala sam golemu zemlju, koja se nedavno zvala SSSR, snimila na tisuće vrpce. To je bio socijalizam i jednostavno je bio naš život. Mrvicu po mrvicu skupljala sam povijest “domaćeg”, “unutarnjeg” socijalizma. Onako kako je on živio u ljudskoj duši. Privlačilo me baš to maleno prostranstvo – čovjek... Samo čovjek. Na kraju krajeva, tu se sve i događa.

Odmah poslije rata Theodor Adorno bio je potreben: “Pisati pjesmu nakon Auschwitzta barbarstvo je.” Moj učitelj, Ales Adamovič, čije ime želim danas istaknuti sa zahvalnošću, također je smatrao kako je pisanje proze o užasima 20. stoljeća svetogrdno. Tu ne treba izmišljati. Istinu treba prikazati onakvom kakva jest. Potrebna je “nadknjiževnost”. Svjedok treba govoriti. Možemo se prisjetiti i Nietzschea i njegovih riječi da nijedan umjetnik ne može podnijeti stvarnost. Ne može je podići.

Uvijek me mučilo to što istina ne stane u jedno srce, u jedan um. Što je ona tako razdrobljena, mnogobrojna, raznolika i rasuta po svijetu. Kod Dostojevskog postoji ideja kako čovječanstvo o sebi zna više, mnogo više od onoga što je uspjelo zabilježiti u književnosti. Što ja radim? Ja sakupljam svakodnevnost osjećaja, misli, riječi. Sakupljam život svoga vremena. Mene zanima povijest duše. Svakodnevnost duše. Ono što velika povijest obično propušta, ono što prezire.

Bavim se propuštenom poviješću. Puno puta sam čula, a i sada slušam, kako to nije književnost, već dokument. A što je to književnost danas? Tko će odgovoriti na to pitanje? Živimo brže nego prije. Sadržaj razbija formu. Lomi je i mijenja. Sve se izliva iz svojih korita: i glazba, i slikarstvo, i riječ izbija iz granica dokumenta. Nema granica između činjenice i fikcije, jedno se pretapa u drugo. Čak ni svjedok nije nepristran. Pričajući, čovjek stvara, bori se s

vremenom kao kipar s mramorom. On je i glumac i tvorac.

Zanima me mali čovjek. Mali veliki čovjek, rekla bih, jer ga stradanje čini velikim. On sam u mojim knjigama priča svoju malu povijest, a zajedno sa svojom pričom priča veliku povijest. Što nam se dogodilo i što nam se još uvijek događa, nismo stigli shvatiti, ali smo morali reći. Za početak makar izgovoriti. Bojimo se toga, nismo u stanju suočiti se sa svojom prošlošću. Kod Dostojevskog u *Bjesovima* Šatov prije početka razgovora govori Stavroginu: “Mi smo dva bića i sastali smo se ovdje, u beskrajnosti... Posljednji put u svijetu. Ostavite svoj ton i uzmite ton čovječiji! Bar jedanput u životu progovorite glasom čovječijim!”

Otrpili tako i ja započinjem razgovore sa svojim junacima. Naravno, čovjek govori iz svog vremena, ne može govoriti niotkuda! Ali teško je probiti se do ljudske duše, ona je zakrčena praznovjerjem svoga vremena, njegovim predrasudama i varkama. Televizorom i novinama.

Željela bih uzeti nekoliko stranica iz svojih dnevnika kako bih pokazala kako se kretalo vrijeme... Kako je umirala ideja... Kako sam joj pratila tragove...

Godine 1980. – 1985.

Pišem knjigu o ratu... Zašto o ratu? Zato što smo mi ratni ljudi – ili smo ratovali ili smo se spremali u rat. Kad se pogleda поближе, mi svi razmišljamo ratno. Kod kuće, na ulici. Zato je kod nas ljudski život tako jeftin. Sve je kao u ratu.

Počela sam sa sumnjom. Pa, još jedna knjiga o ratu... Zašto?

Na jednom od novinarskih putovanja upoznala sam ženu koja je u ratu bila bolničarka. Pričala je: bila je zima i išli su preko jezera Ladoga, protivnik je uočio kretanje i počeo pucati. Konji, ljudi, propadali su pod led. Sve se događalo noću i ona je, kako joj se činilo, uhvatila ranjenika i stala ga vući prema obali.

“Vukla sam ga mokrog, golog, mislila sam da mu se rascijepala odjeća,” pričala je. Na obali je otkrila da je dovukla golemog ranjenog kita belugu. I psovala je gnjevno, očajnički: ljudi pate, ali zvjeri, ptice, ribe – zbog čega? Na drugom putovanju čula sam priču bolničarke konjaničkog eskadrona koja je za vrijeme bitke u jamu koju je napravila eksplozija dovukla ranjenog Nijemca, ali tek je u jami shvatila da je riječ o Nijemcu; noga mu je bila slomljena, krvario je. To je neprijatelj! Što činiti? Tamo gore njezini momci pogibaju! Ali ona je previla tog Nijemca i otpuzala dalje. Dovukla je ruskog vojnika, bez svijesti, a kada je došao k svijesti, htio je ubiti Nijemca, a ovaj, kad je on došao k svijesti, uhvatio se za strojnicu i htio ubiti Rusa. “Te jednom dam po njušci, te drugome. Noge su nam,” prisjećala se, “sve u krvi. Krv se izmiješala.”

To je bio rat koji nisam poznavala. Ženski rat. Ne o junacima. Ne o tome kako jedni ljudi junački ubijaju druge ljude. Zapamtila sam žensku žalopojku: “Ideš poljem nakon bitke. A oni leže... Svi mladi, tako lijepi. Leže i gledaju u nebo. Žao ti je i ovih i onih.”

Upravo to “i ovih i onih” pokazalo mi je o čemu će biti moja knjiga. O tome da je rat – ubojstvo. Tako je ostalo u ženskom pamćenju. Taman kako se čovjek osmjehnuo, pušio – i već ga nema. Najviše od svega žene govore o nestajanju, kako se brzo u ratu sve pretvara u ništa. I čovjek i čovjekovo vrijeme. Da, sami su se javili na front, sa 17-18 godina, no nisu htjeli ubijati. Ali bili su spremni umrijeti. Umrijeti za Domovinu. Iz povijesti ne možeš izbrisati riječi – za Staljina također.

Dvije godine nisu objavili knjigu, nisu je objavili do Perestrojke. Do Gorbačova. “Nakon vaše knjige nitko neće htjeti ići u rat,” govorio mi je cenzor. “Vaš rat je strašan. Zašto kod vas nema junaka?” Nisam tražila junake. Pisala sam povijest kroz priču njezina svjedoka i sudionika kojeg nitko ne primjećuje. Njega nitko nikada ništa nije pitao. Što o velikim idejama misle ljudi, samo ljudi, to ne znamo. Odmah poslije rata čovjek bi pričao o jednom ratu, desetak godina kasnije o drugom ratu, napokon, u njemu se nešto promijenilo, zato što u uspomene ugrađuje cijeli svoj život. Cijelog sebe. Kako je živio sve te godine, što je čitao, vidio, koga je sreo. U što vjeruje. Na kraju krajeva, je li sretan ili nesretan. Dokumenti su živa bića, oni se mijenjaju zajedno s nama...

Ali sasvim sam sigurna da takvih mladih žena kao što su bile ratnodopske djevojke 1941. godine više nikada neće biti. To je bilo vrijeme vrhunca “crvene” ideje, čak više negoli za revolucije i Lenjina. Njihova Pobjeda još uvijek zastire GULAG. Beskrajno volim te mlade žene. No s njima nisi mogao razgovarati o Staljinu, o tome kako su poslije rata čitavi vlakovi s najhrabrijim i najglasnijim pobjednicima slani u Sibir. Ostali su se vratili kući i šutjeli. Jednom sam čula: “Bili smo slobodni samo za vrijeme rata. Na bojišnici.” Naš glavni kapital je patnja. Ni nafta, ni plin – patnja. To je jedino što neprestano proizvodimo. Čitavo vrijeme tražim odgovor: zašto se naša patnja ne pretvara u slobodu? Zar je doista sve uzalud? U pravu je bio Čadajev: Rusija je zemlja bez pamćenja, prostor potpune amnezije, savjest nevina za kritiku i refleksiju.

Velike knjige nakupile su nam se pod nogama... 1989. godina.

U Kabulu sam. Nisam više htjela pisati o ratu. A evo me u pravom ratu. Iz novina *Pravda*: “Pomažemo bratskom afganistanskom narodu izgraditi socijalizam.” Posvuda ljudi rata, predmeti rata. Vrijeme rata.

Jučer me nisu uzeli u bitku: “Ostanite u hotelu, gospođice. Kasnije ćemo odgovarati za vas.” Sjedio u hotelu i razmišljam: postoji nešto amoralno u procjenjivanju tuđe hrabrosti i izlaganja opasnosti. Već sam drugi tjedan ovdje i ne mogu se oteti dojmu da je rat produžetak muške prirode, za mene nedostižne.

No običnost rata je grandiozna. Moje je osobno otkriće da je oružje lijepo: automatske puške, mine, tenkovi. Čovjek je mnogo razmišljao o tome kako ubiti drugog čovjeka. Vječni spor između istine i ljepote. Pokazali su mi novu talijansku minu, a moja

“ženska” reakcija: “Lijepa je. Zašto je lijepa?” Precizno i vojnički objasnili su mi kako, ako naiđe ili nagazi na tu minu baš ovako... Pod tim i tim uglom... Od čovjeka ostane svega pola vjedra mesa. O nenormalnom ovdje govore kao o normalnom, kao o nečemu što se samo po sebi podrazumijeva. Pa, znate, rat... Nitko da poludi od tih slika, od toga da na zemlji leži čovjek kojeg nije ubila neka prirodna pojava, nije ga snašla zla kob, već ga je ubio drugi čovjek.

Vidjela sam utovar “crnog tulipana” (zrakoplov koji je u Domovinu prevezio cinčane ljesove s tijelima poginulih). Mrtve često odijevaju u staru vojnu uniformu još iz četrdesetih, s jahaćim hlačama, mada ni tih ponekad nema dovoljno. Vojnici su ćaskali među sobom: “U hladnjaču su dovezli nove ubijene. Miriše na staru pokvarenu veprovinu.” O tome ću pisati. Bojim se da mi kod kuće neće povjerovati. U našim novinama pišu o alejama prijateljstva koje sade sovjetski vojnici.

Razgovaram s momcima, mnogi su se dobrovoljno uključili. Javili su se da dođu ovamo. Primjećujem da je većina iz obitelji intelektualaca – učitelja, liječnika, bibliotekara – jednom riječju, ljudi od knjige. Iskreno su vjerovali da mogu pomoći afganistanskom narodu graditi socijalizam. Sada se smiju sami sebi. Pokazali su mi mjesto u zračnoj luci gdje su ležale stotine cinčanih ljesova, tajanstveno su bljeskali na suncu. Oficir koji me pratio nije se uspio suzdržati: “Možda je tu i moj grob... Zatvorit će me tu... Za što ja ovdje ratujem?” Tu se preplašio svojih riječi: “Nemojte to zapisivati.”

Noću sam sanjala ubijene, svi su imali začuđene izraze lica: kako sam ja ubijen? Zar sam ubijen?

Zajedno s medicinskim sestrama putovala sam u bolnicu za afganistanske civile, djeci smo vozili darove. Dječje igračke, bomboni, kolači. Mene je zapalo nekih pet plišanih medvjedića. Stigli smo u bolnicu – dugačku baraku, od kreveta i posteljine svi imaju tek plahtu. Prišla mi je mlada Afganistanka s djetetom na rukama, htjela je nešto reći, za deset godina ovdje su svi pomalo naučili govoriti ruski, dala sam djetetu igračku, a ono ju je uzelo zubima. “Zašto zubima?” začudila sam se. Afganistanka je razgrnula plahtu s malenog tijela, dječjačicu su nedostajale obje ruke. “To su tvoji Rusi bombardirali.” Netko me držao, padala sam...

Vidjela sam kako naše rakete “Grad” pretvaraju sela u preorana polja. Bila sam na afganistanskom groblju dugačkom kao jedno od sela. Negdje na sredini groblja vikala je stara Afganistanka. Sjetila sam se kako je vrištala majka kad su u kuću unosili cinčani ljes u selu kraj Minska. To nije bio ni ljudski ni životinjski krik... Sličio je onome koji sam čula na afganistanskom groblju...

Priznajem, nisam odjednom postala slobodna. Bila sam iskrena sa svojim junacima i oni su mi vjerovali. Svatko od nas imao je svoj put prema slobodi. Do Afganistana vjerovala sam u socijalizam s ljudskim licem. Otamo sam se vratila slobodna od svih

iluzija. “Oprosti mi, oče,” rekla sam kad smo se sreli, “odgodio si me da vjerujem u komunističke ideale, ali dovoljno je jednom vidjeti kako do jučer sovjetski učenici koje ste ti i mama poučavali (moji su roditelji bili seoski učitelji) na tuđoj zemlji ubijaju njima nepoznate ljude, da bi se sve tvoje riječi pretvorile u prah. Mi smo ubojice, tata, razumiješ?!” Otac je zaplakao.

Iz Afganistana se vraćalo mnogo slobodnih ljudi. Ali ima i drugih primjera. Tamo, u Afganistanu, jedan je momak vikao na mene: “Ti si žena, što ti možeš znati o ratu? Zar ljudi u ratu umiru kao u knjigama i na filmu? Tamo umiru lijepo, a meni su jučer ubili prijatelja, dobio je metak u glavu. Još je desetak metara trčao i lovio svoj mozak...” A sedam godina kasnije taj isti momak sada je uspješni biznismen koji voli govoriti o Afganistanu. Nazvao me: “Čemu tvoje knjige? Previše su strašne.” To je bio drugi čovjek, ne onaj kojeg sam upoznala usred smrti i koji s dvadeset godina nije htio umrijeti...

Pitala sam se koju bih knjigu o ratu htjela napisati. Htjela sam napisati o čovjeku koji ne puca, koji ne može pucati u drugog čovjeka, kojemu sama pomisao na rat nanosi bol. Gdje je on? Nisam ga upoznala.

Godine 1990. – 1997.

Ruska književnost zanimljiva je zbog toga što jedino ona može pričati o jedinstvenom eksperimentu kroz koji je prošla nekoć golema zemlja. Često me pitaju: zašto uvijek pišete o tragičnome? Zato što mi tako živimo. Iako sada živimo u različitim državama, svuda živi crveni čovjek. Iz tog života, s tim uspomenama.

Dugo nisam htjela pisati o Černobilu. Nisam znala kako pisati o tome, kojim instrumentom i kako pristupiti toj temi. Ime moje malene, u Europi zametnute zemlje, o kojoj svijet prije gotovo ništa nije čuo, zazvečalo je na svim jezicima, a mi, Bjelorusi, postali smo černobilski narod. Prvi smo se susreli s nepoznatim. Postalo je jasno: pored komunističkih, nacionalnih i novih vjerskih izazova, čekali su nas još okrutniji, još globalniji izazovi, iako zasad još skriveni od očiju. Nešto je poslije Černobila provirilo...

Upamtila sam kako je stari taksist očajnički psovao kad je golub udario u vjetrobransko staklo: “U jednom su se danu dvije-tri ptice zaletjele. A u novinama pišu da je situacija pod kontrolom.”

U gradskim parkovima grabljali su lišće, vozili ga izvan grada i zakapali. Iskapali su zemlju iz zaraženih zona i također zakapali – zemlju su pohranjivali u zemlju. Pohranjivali su drva, travu. Svi su imali pomalo luđačka lica. Stari pčelar mi je pričao: “Išao sam ujutro u vrt, nešto nedostaje, nema nekog poznatog zvuka. Nijedne pčele... Ne čuje se nijedna pčela. Nijedna! Što? Što je to? Ni drugi ni treći dan nisu došle... Zatim su nam javili da je u nuklearki bila nesreća, a ona je odmah pored nas. Ali dugo ništa nismo znali. Pčele su znale, a mi ne.”

Vijesti o Černobilu u novinama bile su pisane vojnim rječnikom: eksplozija, junaci, vojnici, eva-

kuacija... U samoj elektrani radio je KGB. Tražili su špijune i diverzante, govorkalo se da je nesreća bila isplanirana akcija zapadnih specijalnih službi s ciljem potkopavanja tabora socijalizma. U smjeru Černobila kretala se vojna tehnika, stizali su vojnici. Sistem je djelovao, kao i obično, po ratnome, ali vojnik s novom novcatom automatskom puškom u tom je novom svijetu bio tragičan. Sve što je on mogao bilo je pokušati velike doze radijacije i umrijeti kada se vrati kući.

Na moje se oči dočernobilski čovjek pretvarao u černobilskog čovjeka.

Radijacija se nije mogla vidjeti, opipati, namirisati... Okruživao nas je svijet istodobno poznat i nepoznat. Kad sam pošla u zonu, brzo su mi objasnili: ne brati cvijeće, ne sjedati na travu, ne piti vodu iz bunara... Smrt je čučala posvuda, ali to je sada bila neka drugačija smrt. Pod novom maskom. U nepoznatom obliku. Stari ljudi koji su preživjeli rat opet su bili evakuirani, gledali su u nebo: "Sunce sja... Nema ni dima, ni plina. Ne pucaju. Pa zar je to rat? A trebamo postati izbjeglice."

Ujutro su svi željno grabili novine i odmah ih razočarano ostavljali – nisu našli špijune. Ne pišu o neprijateljima naroda. Svijet bez špijuna i neprijatelja naroda također je bio nepoznat. Počinjalo je nešto novo. Kao i Afganistan, Černobil je činio ljude slobodnima.

Za mene se svijet raskomadao. U zoni se nisam osjećala ni kao Bjeloruskinja, ni kao Ruskinja, ni kao Ukrajinica, već kao predstavnica vrste koja može biti uništena. Poklopile su se dvije katastrofe: društvena – tonula je socijalistička Atlantida, i kozmička – Černobil. Pad carstva brinuo je sve: ljudi su se brinuli o svakodnevicu – čime kupiti i kako preživjeti? U što vjerovati? Pod kakvim znamenjem ponovno ustati? Ili se treba učiti živjeti bez velike ideje? Posljednje nikome nije poznato, jer još nikada nisu tako živjeli. Pred "crvenim" čovjekom stajale su stotine pitanja, on je stajao sam. Nikada nije bio tako usamljen kao u prve dane slobode. Oko mene su bili ljudi u šoku. Ja sam ih slušala...

Zatvaram svoj dnevnik...

Što se s nama dogodilo kad je palo carstvo? Prije se svijet dijelio na krvnike i žrtve – to je GULAG, braćo i sestre, to je rat, elektorat – bio je dio tehnologije, suvremenog svijeta. Prije se naš svijet dijelio na one koji su sjedili u zatvoru i one koji su ih zatvarali, danas je podjela na slavenofile i zapadnjake, na izdajice naroda i patriote. I još na one koji mogu i one

koji ne mogu kupovati. Posljednje je, rekla bih, najteži izazov nakon socijalizma, zato što su ne tako davno svi bili jednaki. "Crveni" čovjek tako i nije mogao ući u to carstvo slobode o kojem je maštao za kuhinjskim stolom. Rusiju su podijelili bez njega, on je ostao bez svega. Ponižen i opljačkan. Agresivan i opasan.

Što sam čula kad sam putovala po Rusiji...

– Modernizacija je kod nas moguća pomoću šaraški (zatvora za visokoobrazovane inženjere) i strijeljanja.

– Ruski čovjek kao da ne želi biti bogat, čak se i boji. Što on želi? Oduvijek želi samo jedno: da netko drugi ne postane bogat. Bogatiji od njega.

– Poštenog čovjeka kod nas nećeš naći, ali svetih ima.

– Naraštaje koji neće biti bičevani nećemo dočekati; ruski čovjek ne razumije slobodu, njemu treba Kozak i šiba.

– Dvije su glavne ruske riječi: rat i tamnica. Popljačkaš, poveseliš se, završiš u zatvoru... Izađeš pa opet završiš u zatvoru.

– Ruski život treba biti zao, ništavan, tad se duša uzdiže, poima da ne pripada ovom svijetu... Čim prljavije i krvavije, tim više ona ima prostora...

– Za novu revoluciju nedostaje snage i nekakva ludila. Hrabrosti nema. Ruskom je čovjeku potrebna takva ideja od koje te prođu žmarci.

– Tako se i naš život klata – između blata i barake. Komunizam nije umro, truplo je još živo.

Bit ću tako slobodna da kažem da smo propustili svoju šansu, koju smo imali devedesetih godina. Na pitanje: kakva treba biti zemlja – silna ili dostojna da u njoj ljudi dobro žive, odgovorili smo prvo – silna. Sada je ponovno vrijeme sile. Rusi ratuju s Ukrajinčima. S braćom. Moj je otac Bjelorus, a majka Ukrajinica. I tako je kod mnogih. Ruski zrakoplovi bombardiraju Siriju...

Vrijeme nade zamijenilo je vrijeme straha. Vrijeme se okrenulo natrag... Rabljeno doba...

Više nisam sigurna da sam do kraja ispisala povijest "crvenog" čovjeka...

Imam tri doma – svoju bjelorusku zemlju, domovinu mog oca, gdje sam provela čitav život, Ukrajinu, domovinu moje majke, gdje sam se rodila, i veliku rusku kulturu, bez koje se ne mogu zamisliti. Svi su mi oni dragi. Ali teško je u naše vrijeme govoriti o ljubavi.

© The Nobel Foundation 2015.

S ruskog prevela Sonja PRIJIĆ